

to use not only the institutional approach, but also, above all, the procedural approach inherent in the so-called "deliberative" democracy. That is, in order to be able to assess the level and quality of the existing signs of democracy, it is necessary to focus not only on the existence of formal democratic institutions, but also to assess the procedural side of the implementation of basic democratic procedures. In particular, such a basic democratic procedure as a debate and discussion of the key principles of society with the involvement of a wide range of citizens. Democratic institutions: the presidency, whether parliamentarism, centralism or federalism, majoritarianism or consensualism, the presence or absence of a written constitution and judicial review, cannot in themselves guarantee democratic consolidation, as they can be used to achieve goals beyond these democratic institutions. such use can reach considerable proportions and even exceed the basic purpose of these democratic institutions.

One of the main threats to the functioning of democratic institutions is particularism, which is seen as the dominance of private interests over public ones and can be a significant problem for democratic consolidation. The "rule of law" in all spheres of society, which presupposes following not only the "letter" but also the "spirit of the law," becomes the safeguard of particularism.

Key words: consolidation, democracy, institutional approach, procedural approach, deliberative democracy.

<https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series22.2020.29.12>

УДК 321.01/02

Леонт'єв Іван Олегович,

аспірант Інституту політичних і етнонаціональних досліджень
імені І.Ф. Кураса НАН України

i.leontief@gmail.com; ORCID: 0000-0003-3889-7098

ПОЛІТИКО-ОНТОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО ВИБОРУ

У статті досліджуються сутнісні риси поняття «цивілізаційний вибір» та виокремлюються його онтологічні критерії в політичній сфері. Актуальність цієї проблеми зумовлена тим, що цивілізаційні розбіжності передують фундаментальним й безкомпромісним політичним конфліктам сучасності. До того ж цивілізаційний вибір впливає на все політичне життя суб'єкта вибору. Це поняття досі не було розроблене на належному теоретичному рівні. Розв'язання окресленої проблеми вочевидь сприятиме якіснішій розбудові української держави. За основу було взято визначення цивілізації як одночасно якісного критерію, яким є конкретно-історична інтерпретація буття як належного, та суспільної групи, яка структурується навколо цього критерію. Було зроблено розрізнення між онтологічним, безальтернативним і раціональним, альтернативним видами вибору. Завдяки персоналістському та структурно-функціональним підходам було доведено, що цивілізаційний вибір є онтологічним та безальтернативним типом вибору. Приймаючи певні цінності, особи живуть у відповідності з ними, використовують їх у статусі ключового онтологічного взірця й орієнтира. Аксиологічна специфіка життя призводить до корекції, еволюційних змін як загальносуспільних, так і суто політичних інституцій. Втілення цивілізаційних цінностей в інституціях є початком цивілізаційного вибору держави. Під час нього зміна інституцій призводить до зміни в інститутах. Характер змін залежить від характеру цивілізаційних цінностей, що містяться в інституціях. Такий концептуальний підхід апробований на практичному матеріалі України 2013-2014 рр. Було доведено, що і цивілізаційний вибір осіб в Україні, і цивілізаційний вибір України дійсно відбулися. Найбільший потенціал для подальших досліджень має аналіз специфіки цивілізаційного вибору України, позаяк досі не вирішене питання щодо змісту приведення українських державних інститутів і цивілізаційних цінностей у відповідність до зробленого цивілізаційного вибору України.

Ключові слова: цивілізаційний вибір, цивілізаційний вибір держави, цивілізаційний вибір України, політичне життя, політичні інституції, політичні інститути, персоналізм.

Вступ. У сучасній політичній теорії цивілізаційній проблематиці вже понад три десятиліття належить пальма першості за критерієм актуальності для практично всіх сфер суспільно-політичного життя. Як зазначають О. Рафальський та З. Самчук (2018), «в основі найбільш принципових і безкомпромісних протистоянь сучасності лежать насамперед і в основному культурно-цивілізаційні розбіжності. Саме цей фактор зумовлює появу й особливості розгортання основної маси протиріч і конфліктів на міжетнічному, міждержавному, регіональному та глобальному рівні сьогодення» (с. 82). Істотність проблематики цивілізаційного вибору як для політичної теорії, так і практики не підлягає сумніву, адже саме на основі цивілізаційного критеріального маркера відбувається класичне для політики (принаймні, згідно з концептуалістикою К. Шмітта) розмежування на «Своїх» та «Чужих» на всіх рівнях функціонування політичної дійсності – починаючи з мікрорівня міжособистісних взаємин й закінчуючи макрорівнем міждержавних, міжрегіональних і міжблокових стосунків.

Особлива перспектива дослідження цієї проблематики вбачається для політичної теорії зі залученням фундаментальних наукових принципів і методів – на кшталт наукового детермінізму (виявлення причинно-наслідкових зв'язків), принципів розвитку, системності, об'єктивності й неупередженості, методів компаративного аналізу, аналогій і екстраполяцій тощо. Додаткова складність полягає в тому, що йдеться про інтереси не просто держави й суспільства «взагалі» й навіть не конкретної держави й суспільства, а конкретно-історичного статус-кво конкретної держави й суспільства. Тобто не існує універсального інваріанта ефективного цивілізаційного вибору, умовно для всіх країн і народів – натомість існують десятки й сотні модальностей цивілізаційного вибору, які когерентні державам і суспільствам із різними конкретно-історичними ознаками; навіть для одного й того ж суспільства в різні періоди його розвитку можуть мати вирашаний ефект зовсім різні версії цивілізаційного вибору, що співвідносяться між собою ледве не як антиподи.

Переконливі відповіді на окреслені теоретико-концептуальні виклики матимуть надзвичайно цінні практичні наслідки, тому що вони сприятимуть як підвищенню рівня ефективності функціонування української держави, так і нарощуванню якості життя українського суспільства. Ще в 1998 р. М. Михальченко та З. Самчук писали: «Ми наполягаємо на потребі вироблення тривкої стратегічної концепції світобачення й світоперетворення, співвідносної духовній розпорошеності й ціннісно-етичній сегментованості доби межичасся, спроможної перекинути надійний міст у перспективне майбуття. Необхідно якнайшвидше зібрати і систематизувати всі складники й засоби позитивного історичного досвіду щодо визначеної проблематики, довівши його інтенсивність і насиченість до переконливого, досконалого рівня» (с. 261). Ці слова не втратили своєї актуальності й нині, адже за попередні чверть століття українською державою та її очільниками в окресленому напрямі були докладені мізерні зусилля, які не задовольняють масштабу наявних ризиків, викликів і проблем.

Поняття «цивілізаційний вибір» та «цивілізаційний вибір України» доволі ґрунтовно розроблені українськими науковцями. **Аналіз останніх публікацій за окресленою темою** засвідчує, що понятійному виразненню присвячено чимало праць Я. Калакури (2014), М. Михальченка (2013), Ю. Павленка (2005), С. Пирожкова (2017), О. Рафальського (2018), З. Самчука (2018, 2020), М. Шульги (2018) та інших дослідників. Питанням цивілізаційного вибору України також була присвячена Національна доповідь «Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії» (2018) за редакцією С. Пирожкова, О. Майбороди, Ю. Шайгородського, М. Шульги та Н. Хамітова. Попередні роботи тяжіють до прогностики та декларативно-доктринальних практичних висновків.

Метою статті є осмислення онтологічно-засадничих аспектів цивілізаційного вибору в політичній сфері, його зв'язку з політичним життям держави і суспільства, перевірка висновків на практичному матеріалі. Всіх проблем, пов'язаних із цивілізаційним вибором в політичній сфері, в одній статті не розв'язати, тож обмежимося двома змістовними

завданнями: якими є сутнісні риси цивілізаційного вибору й онтологічні критерії цивілізаційного вибору в політичній сфері? Відповідь на ці питання дозволить перевірити висновки на практиці, розв'язавши ще одну проблему. Істотну вагу в українському науковому дискурсі має думка, що 2013-2014 р., в найвужчому сенсі – під час Революції Гідності – цивілізаційний вибір України відбувся, проте вона не має достатнього аргументаційного забезпечення.

Методи дослідження. Поняття «цивілізаційний вибір» має нормативно-ціннісні та особистісні витоки, тому використання персоналістського підходу для визначення його сутнісних рис є доречним. Для розгляду взаємодії цивілізаційного вибору з політичною сферою використовувався структурно-функціональний метод, чия евристична цінність для тлумачення причинно-наслідкових зв'язків понятійно-категоріального апарату зарекомендувала себе на високому рівні й була перевірена часом.

Результати та дискусії. Прояснимо, що ми матимемо на увазі під поняттями «цивілізація» та «цивілізаційний вибір» в цьому дослідженні. Цивілізація – це і соціально-ціннісний критерій, який ставить суспільну групу на якісний рівень, якого зараз набула більшість людства, тобто не-варварство, і суспільна група великого розміру, яка є видом людства як роду. Цивілізація є якісним критерієм, позаяк без якісного виміру втрачається сама сутність цього поняття: цивілізацією можна буде назвати будь-яку суспільну групу. Сутнісним критерієм цивілізації може бути яке завгодно явище, тож в реальності ним є лише те, що знаходиться на вищому ієрархічному рівні за всі можливі явища – буття. Питання про те, чим саме є буття, завжди є нагальним, але воно виходить за межі будь-якого наукового дослідження. Головним для цієї роботи є те, що буття є або абсолютно повнотою, або абсолютно порожнечою, й обидві інтерпретації мають ціннісно-телеологічну складову.

Тому цивілізацій є щонайменше дві. Однак жодна цивілізація не існує поза історією. З огляду на вплив великого обсягу просторових та часових факторів, шляхи досягнення належного в різному часі та просторі можуть істотно відрізнитися навіть за умов прийняття всіма цивілізаціями однієї з двох можливих інтерпретацій чистого буття. Тому на практиці існує значно більше цивілізацій. До того ж інтерпретація буття як належного, втіленням якої є цивілізація, містить в собі й історичні, й позаісторичні елементи; і буття, й суще. Аналіз їхньої взаємодії виходить поза межі цього дослідження. Для нього вистачить того, що цивілізація містить в собі два онтологічні плани, що вона існує на межі між буттям та сущим, і заперечувати вплив жодного з них неможливо. Всі можливі конкретно-історичні інтерпретації буття є інтерпретаціями того ж самого буття, правдивість жодної з них в межах конкретно-історичних обставин не можна заперечувати. Не можна заперечувати й можливість інтерпретації буття різним чином.

Визначення цивілізаційного вибору приводить нас до важливої теоретичної проблеми, яка дотична не тільки політичній теорії, але й соціальної філософії. Ми мусимо її вирішити бо ж інакше займатися політико-теоретичною інтерпретацією цивілізаційного вибору немає сенсу. Поняття «цивілізаційний вибір України» та «цивілізаційний вибір» належить визначати за допомогою визначення вибору, бо перше поняття є видом другого, а друге є видом вибору взагалі. Зміст понять не обов'язково є тотожним родо-видовій граматичній структурі, але немає сумнівів, що змістовною рисою цього поняття в науковому дискурсі є саме вибір. Сутнісною рисою вибору зазвичай вважається альтернативність, тобто наявність двох чи більше об'єктів, проміж якими обирає суб'єкт. В українському науковому дискурсі цивілізаційний вибір часто вважається видом альтернативного вибору без жодної рефлексії. Така інтерпретація значно спрощує політико-теоретичну роботу бо ж в такому випадку цивілізаційний вибір можна наблизити до зовнішньополітичного вибору, якщо взагалі їх не ототожнити.

Проте ми не можемо її прийняти. Вибір крім альтернативного має й інший, онтологічний аспект. Першим розбіжності між цими аспектами розтлумачив С. К'єркегор, розділивши естетичний та етичний вибір, а згодом ця проблема стала центральною для екзистенціальної філософії (К'єркегор, 2011, с. 639-645, 652-654). Ці аспекти знаходяться на

різних онтологічних планах, тож вони є настільки різними, що є сенс тлумачити їх як субстанції двох незалежних один від одного видів вибору.

Під час онтологічного вибору суб'єкт постулює конкретно-історичну сукупність цінностей в будь-якій сфері життя як єдину, що існує, і заперечує реальність всіх інших сукупностей. Цінності пов'язані з конкретно-історичною інтерпретацією буття як належного, тож цей вибір робиться на межі проміж буттям і сущим. Цей вибір має деяку інтелектуальну складову, позаяк суб'єкт мусить бути здатним виокремити різні сукупності цінностей та орієнтуватися в їхній історичній складовій, але головним під час нього є сприйняття суб'єктом буття, що відбувається інтуїтивно та позараціонально.

Під існуванням цінностей маємо на увазі те, що належне для суб'єкта стає наявним. Для нього воно вказує не тільки на те, як має бути, але й на те, як є, набуваючи фактично релігійної сили. Згідно з К. Гірцем, релігійна сила і має такий самий принцип обґрунтування (Гирц, 2004, с. 149). Необхідного зв'язку тлумачення належного як наявного з ворожим ставленням до інших інтерпретацій належного немає. Їх можна поважати, не вірячи в їхнє існування. Проте конфронтаційну складову з людського життя остаточно викреслити неможливо. Як справедливо зазначив З. Самчук (2020), «потреба і здатність до розрізнення друга та ворога не є ексклюзивним винаходом політичних практик: це – універсальне явище як в історичному, так і в культурно-цивілізаційному вимірі. Приміром, на Близькому Сході існує афоризм у стилі чорного гумору: якщо десь поблизу святкують або зібралися на звану вечерю, а вас не запросили, то це може свідчити про те, що незабаром ви опинитися одним із блюд» (с. 17). Альтернативності під час онтологічного вибору бути не може. Якщо суб'єкт вважатиме сукупність цінностей, яку він обирає, лише однією з можливих інтерпретацій наявного, його вибір не буде онтологічним: буття завжди є одним, тож в конкретно-історичних обставинах правда інтерпретація буття може бути лише одна.

Під час альтернативного вибору суб'єкт обирає з двох чи більше об'єктів, зважуючи їх згідно з тією чи іншою сукупністю принципів. Цей вибір робиться завдяки розуму, позаяк принципи пов'язані з інтелектом. Він з необхідністю є альтернативним, позаяк валідних інтелектуальних конструкцій може існувати нескінченна кількість. Позаяк цивілізація – це втілення інтерпретації буття як належного в соціальній сфері, тому цивілізаційний вибір – це вибір онтологічний, предметом якого є сукупність конкретно-історичних цивілізаційних цінностей. Така інтерпретація цивілізаційного вибору містить критично важливу для політичної теорії проблему. Кожна людина здатна робити онтологічний вибір, позаяк кожна людина має доступ до буття, але держава людиною не є. Тож чи здатна держава взагалі робити онтологічний вибір? Якщо так, як ми можемо дізнатися, що цивілізаційний вибір держави відбувся; якими є його онтологічні критерії? Чи відбувся 2013-2014 рр. цивілізаційний вибір української держави?

Держава, як і політична сфера загалом, особою не є, тож в найвужчому сенсі робити цивілізаційний вибір не може. Однак настільки вузьке тлумачення відкидає критично важливу деталь на користь уможливної зручності: «держави самої по собі», поза цивілізаційними цінностями не існує. Вона зумовлена ними і ним же підпорядкована. Прийняття цивілізаційних цінностей під час цивілізаційного вибору осіб безпосередньо впливає на державу, яка змінюється згідно зі змінами в належному. Настільки прямий наслідок цивілізаційного вибору осіб на державу є більше пов'язаним з буттям, ніж з будь-яким іншим політичним явищем, тож «цивілізаційний вибір держави» є найкращим його відображенням в понятті.

Питання про онтологічні критерії цивілізаційного вибору особи та цивілізаційного вибору держави є значно складнішим. Для того, щоб краще зрозуміти напрямок пошуків, виокремимо хронологічні складові цивілізаційного вибору від сприйняття цивілізаційних цінностей особами до їхнього втілення в державі. Це підготовчий етап, сприйняття цивілізаційних цінностей, їхнє втілення на особистісному та на державному рівнях.

Цивілізаційні цінності сприймаються прямо, інтуїтивно, але не кожна людина на це здатна в дійсності, тож це сприйняття має мати передумови. Їхній пошук заслуговує на

окреме дослідження. Вельми вірогідно, що навіть за умов виконання підготовчого етапу сприйняття цивілізаційних цінностей не є необхідним, тож маркери цього етапу для нашої роботи не є надійними. До того ж саме сприйняття точно не має необхідного зв'язку з втіленням цивілізаційного вибору: можна мати ідеали, але їм не слідувати. Тому найбільш надійні маркери належить шукати на третьому та четвертому етапах вибору. Для цього ми маємо зрозуміти, як особа втілює цивілізаційні цінності, і як вони розповсюджуються на державу.

Критерії цивілізаційного вибору особи не можуть бути формальними, операціоналізованими: цінності є поняттям якісним, форма – кількісним, а якість до кількості не редукується. Розповідь будь-якого суб'єкта про цивілізаційний вибір чи цивілізаційні цінності не може бути свідченням ані про те, що цей вибір відбувся, ані про те, що це був онтологічний вибір, а не альтернативний вибір, який суб'єкт називає цивілізаційним. Та ж проблема виникає і з правом: декларативне визнання належного не свідчить про його справжнє прийняття.

Цивілізаційний вибір особи як онтологічний вибір вимагає, щоб цивілізаційні цінності були самим буттям, а не однією з його інтерпретацій, з погляду суб'єкту вибору. Суб'єкт може стверджувати це, навіть думати, що так і є, але інтуїтивно сприймати він все одно може прямо протилежне. Зрозуміти, яким є інтуїтивно сприйняття цивілізаційних цінностей особою важко, але не неможливо. Позаяк цивілізаційні цінності є ієрархічно вищими за інтелект й ірраціональні чинники, вони перетворюють життя особи в інтелектуальній та вольовій площині. Якщо людина з усіх можливих дій обирає такі, які не суперечать її цивілізаційним цінностям, без огляду на їхні наслідки, та рухається в напрямку їх втілення, вона насправді їх прийняла. Тому найкращим доказом правдивості цивілізаційного вибору особи є її життя за цивілізаційними цінностями, віра в них та за необхідності жертва собою за них. Це найсильніший тип аргументації – аргументація власним життям.

Може здатися, що жити за цивілізаційними цінностями зазвичай неможливо, бо ж людське життя насамперед є буденним, але ця теза є лише самозаспокоєнням *Das Man*. Буденності можна уникнути завжди: згадаймо хоча б, як імператорські агенти зі «Сповіді» Святого Августина покинули своє минуле життя під час прогулянки (Святий Августин, 1999, с. 137–138). Ніхто ніколи не може відібрати від особи буття, і ніхто ніколи не заважає жити згідно з ним. Інше свідчить лише про те, що особа цивілізаційного вибору не зробила.

Цивілізаційний вибір держави – це перехід цивілізаційних цінностей з особистісної в політичну площину. Держава у своїй цілості навряд чи досягне цивілізаційного ідеалу, але навіть неповних змін може бути достатньо для того, щоб якість держави змінилася. Одразу зазначимо, що цивілізаційний вибір держави – це процес значно довший за цивілізаційний вибір особи, бо ж ідеї розповсюджуються згори вкрай повільно, а намагання цей процес прискорити загрожує знищенням самої держави – детальніше це питання було розглянуто А. Вайтгедом (Уайтхед, 1990, с. 409-411).

Перетворення держави є лише одним з видів телеологічних змін. Не можна ототожнювати будь-які реформи з цивілізаційним вибором, хоч би якими всеосяжними вони не були. Наприклад, революційні Франція чи Росія кардинально змінили державний апарат за формою, але їхня сутність – цивілізаційні цінності – залишилися такими ж, тож цивілізаційного вибору держави не відбулося. Тому, щоб бути впевненим в існуванні цивілізаційного вибору держави, ми маємо бути впевненими й в існуванні цивілізаційних цінностей, згідно з якими вона змінюється. Таким чином, онтологічних критеріїв цивілізаційного вибору держави є два: життя осіб, які до того зробили цивілізаційний вибір, згідно з цивілізаційними цінностями, що вони їх обрали; перетворення держави згідно з цивілізаційними цінностями.

Перетворення є широким поняттям, відтак варто зрозуміти, як саме буття переходить в суще і втілюється в політичному житті. Класичний структурно-функціональний підхід дозволяє виокремити конкретні складові суцього, в які переходить буття, в їхній взаємодії. Структура цивілізаційного вибору держави визначається. Цей процес відбувається на межі

буття та суцього, він має викликати зміни в ієрархічно найвищих структурних елементах держави – політичних інституціях, які потім змінюють політичні інститути (Кармазіна та Шурбована, с. 13). Втілення цивілізаційних цінностей в інституціях відбувається під час цивілізаційного вибору особи, позаяк на цьому етапі має бути прямий доступ до буття, якого держава не має. Зміна політичних інститутів згідно з політичними інституціями відбувається під час цивілізаційного вибору держави, позаяк держава має опосередкований доступ до буття саме завдяки інституціям.

Функціональною площиною цивілізаційного вибору держави вже займалися інші науковці. З огляду на імпліцитне прийняття ліберально-демократичних принципів і завдяки імпліцитному ототожненню цивілізаційного вибору з найважливішими політичними рішеннями з приводу облаштування політичних інститутів (як-от зміни до основного закону чи виборчого законодавства), в українському науковому дискурсі панує думка, що цивілізаційний вибір держави може бути схваленим лише, і тільки лише завдяки консенсусу та публічному діалогу. Зокрема, на цьому наголошує С. Пирожков (Пирожков, 2017, с. 31). Однак аналогія доказом не є, а ліберальна демократія прибирає якісні фактори, наголошуючи виключно на кількісній складовій політичного життя, що суперечить і сутності самого цивілізаційного вибору, і суспільним реаліям.

Цивілізаційний вибір особи – це вибір конкретно-історичної інтерпретації буття, яка містить елементи й буття, і суцього. Буття є позараціональним планом, тож раціонального його обговорення в жодному форматі бути не може. До того ж будь-яке суспільство є фундаментально нерівним бо ж різні його члени дістаються різних за висотою онтологічних планів. Ані тип суспільної організації, ані історична формація тут жодної ролі не грають. Нерівність знищити неможливо, тому що неможливо знищити онтологічну ієрархію світу. Доступ до них є прямим наслідком різного рівня відповідальності, джерелом якої є сама особа. Неможливо й прибрати якісь з онтологічних планів з людського сприйняття. Позаяк цивілізаційний вибір особи пов'язаний з найвищим онтологічним планом, суспільного діалогу стосовно нього чи будь-якого іншого інтелектуального обговорення бути не може, позаяк не може бути спільного розуміння предмету вибору. Якщо цивілізаційний вибір особи не може відбуватися раціональним чином, позірно виглядає, що він є насильницьким. Проте дихотомія «насильство-діалог» є хибною. Насильство заперечує суб'єктність об'єкту свого впливу, воно намагається змінити його без огляду на його власну позицію. Цивілізаційний вибір особи ж цього не робить. Під час нього приймаються цивілізаційні цінності, що їх сутності суб'єкти, які дісталися лише нижчого онтологічного рівня, не можуть усвідомити, тож їхня позиція залишається такою ж самою. Цивілізаційний вибір особи не є і консенсусом: хоча він не містить ані раціонального обговорення, ані імпліцитного чи експліцитного насильства, він не містить і свідомого узгодження.

Проте, це не означає, що цивілізаційний вибір особи відбувається в ізоляції від цих суб'єктів, і він на них не впливає. Навпаки, цивілізаційний вибір має найсильніший вплив на суспільство, бо ж він має найсильнішу аргументацію – аргументацію власним життям. Якщо особа живе за цивілізаційними цінностями, вона сприймає їх інтуїтивно. Якщо вона сприймає їх інтуїтивно, вони пов'язані зі справжнім буттям як належним, тож вони варті того, щоб за ними жити. Якщо вони варті того, щоб за ними жити, ними можна регулювати й політичне життя. Людина, яка живе за цивілізаційними цінностями, набуває авторитету, який є силою, що спонукає до відповідної еволюції суспільні інституції. Після цього політичні інституції змінюють політичні інститути, і цивілізаційний вибір особи переходить в цивілізаційний вибір держави.

Перетворення політичних інституцій не відбувається миттєво, а оновлені політичні інституції не завжди гармонійно корелюють зі старими інституціями, тож на практиці цей процес є значно складнішим, проте магістральний напрямок руху в ньому саме такий. Лише той, хто має доступ до буття, може змінити політичні інституції. Це не може відбуватися ані насильницьким, ані раціональним способом, бо вони лише опосередковано пов'язані з буттям. Змінити політичні інституції, змінивши політичні інститути, теж неможливо, бо

політичні інституції вже містять в собі всі конкретно-історичні варіанти політичних інститутів як можливість; аналогічне твердження є правдивим і для явищ нижчого ієрархічного рівня. Принцип дії тут схожий з прагматизмом, бо ж істинність цивілізаційних цінностей доводиться тим, що вони працюють, але він має глибші причини, ніж сам цей факт. Вони працюють тому, що в них вірять, тому, що людина, яка живе відповідно до них, вважає їх значущими, істотними, визначальними для себе.

Функціональна складова облаштування політичних інститутів згідно з політичними інституціями під час цивілізаційного вибору держави залежить від характеру політичних інституцій, бо ж значно обмежується втіленими в цих інституціях цивілізаційними цінностями. Тому можна розглядати лише цивілізаційний вибір конкретної держави, для чого належить розуміти конкретно-історичні цивілізаційні цінності, які були прийняті під час конкретно-історичного цивілізаційного вибору.

З огляду на це, наближення до ідеальної раціональної комунікативної ситуації й пріоритет раціонального діалогу та консенсусу під час цивілізаційного вибору України є можливими, але це відбуватиметься лише за умов прийняття під час цивілізаційного вибору Україною західноєвропейських цивілізаційних цінностей. Проте Україна містить в собі православні елементи, які інтерпретують буття не так, як на Заході. До того ж історично на Україну впливала не тільки Західна Європа, а й Візантія та кочівники. Однак детальний розгляд цього питання вимагає окремого дослідження.

Життя за цивілізаційними цінностями, віра в них, жертва за них на особистісному рівні, перетворення політичних інститутів держави згідно з цивілізаційними цінностями, що втілилися в політичних інституціях, – усі ці зміни відбулися. Політичні події легко міфологізуються, тож складно встановити, чи відбувався онтологічний вибір осіб насправді, чи його «відбули» *post factum*, але люди, які 20.02.2014 р. свідомо наступали під вогнем снайперів, приносили себе в жертву. Це не випадкова смерть людей в натовпі чи від «надмірного використання» поліцією «спецзасобів». Захист України під час війни, яка почалася згодом, став насамперед результатом віри. Україна ніколи не була «державою загального добробуту», а на той час вона знаходилася в складному фінансовому становищі. Відчутної підтримки жодної держави країна не отримала: вона надійшла вже потім, після втілення цивілізаційного вибору. Значна частина мешканців мала можливість приєднатися до більш заможної Росії, з якою мала тісні культурно-історичні зв'язки. Армія була недостатньо тренувана, її функціонування супроводжували значні матеріальні й логістичні проблеми. За таких обставин раціонально обґрунтувати захист України доволі складно. Існують два класичні раціоналістські контраргументи. Вояки виконують свій обов'язок з усвідомленням не можливості смерті, а можливості вижити та зберегти життя більшій кількості своїх громадян. До того ж краще посісти вищий соціальний статус в меншій країні, ніж нижчий в більшій (варто згадати хоча б хрестоматійне мільтонівське «краще правити у Пеклі, ніж служити на Небесах»). Обидва контраргументи не є достеменно коректними. Російська війна проти України була опосередкованою, «гібридною», тож знищення за умов абсентеїзму не загрожувало жодному громадянину. Росія не вносила корекцій у вертикальну соціальну мобільність за етнічною ознакою, тому компетентний і лояльний українець мав можливість піднятися соціальними сходами.

Цивілізаційний вибір осіб в Україні мав своїм наслідком і цивілізаційний вибір України, адже їхня віра вже призвела до відповідної еволюції політичних інститутів. Російське вторгнення зупинили не стільки добровольці та волонтери, скільки відновлена регулярна армія, поліція, СБУ, СЗР, Президент, інші державні служби та дипломатичний хист. Відновлення боєздатності армії як одного з найважливіших політичних інститутів вже є вагомим онтологічним маркером існування цивілізаційного вибору України. Однак досі не втратив актуальності аспект цивілізаційних цінностей, відповідно до яких має здійснюватися перетворення політичних інститутів. Мантра про «європейський вибір» здатна дати короткотермінову соціокультурну модель розуміння ситуації, але належної аргументаційної підтримки вона не має. Не випадково О. Рафальський та З. Самчук (2018) зазначали, що

«Україна сучасного гатунку володіє лише віртуальними цивілізаційними ознаками, що існують у форматі цивілізаційного образу, який перебуває у фазі символічного позиціонування, тестування й протистояння вже усталеним, знаковим, суб'єктивним цивілізаційним орієнтирам» (с. 93). Відтак, теоретико-концептуальний потенціал подальшого дослідження цивілізаційного вибору України не вичерпано; більше того – він щоразу поглиблюється під впливом усе нових викликів і загроз, з якими доводиться мати справу на рівні як політичного праксису, так і повсякденного життя кожного громадянина.

Висновки. Предметна поліаспектність проблематики цивілізаційного вибору об'єктивно зумовлює діапазон і особливості необхідних дослідницьких засобів, а саме: ґрунтовне й аргументаційно зважене дослідження цивілізаційних альтернатив повинно бути комплексним, системним і полідисциплінарним. Тим не менше, основний масив теоретико-концептуальної систематизації цілком закономірно очікують від політичної теорії, оскільки політичний підтекст самої постановки питання про потребу цивілізаційного вибору є основним з-поміж інших тематичних контекстів.

Цивілізаційний вибір є безальтернативним онтологічним вибором. Онтологічним маркером цивілізаційного вибору є життя осіб, які роблять цей вибір згідно з цивілізаційними цінностями, сприйнятими ментально, інтуїтивно й стереотипно. Цивілізаційний вибір особи створює (чи змінює) політичні інституції завдяки авторитетності особи, яка живе за цивілізаційними цінностями, а цивілізаційний вибір держави змінює політичні інститути згідно з цінностями, втіленими в політичних інституціях. Онтологічним критерієм цивілізаційного вибору держави є приведення функціонально-інструментального потенціалу політичних інститутів у відповідність до цивілізаційних цінностей, взятих за взірці громадянами в процесі здійсненого ними цивілізаційного вибору. З огляду на істотний практичний резонанс і недостатню теоретичну розробленість проблематики цивілізаційного вибору України, її подальший аналіз засобами насамперед політичної теорії містить перспективи вагомого приросту знань за багатьма тематичними відгалуженнями.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА:

1. Гирц, К. (2004) *Інтерпретація культур* (О. Барсукова, А. Борзунов, Г. Дашевский, Е. Лазарева, В. Николаев). Москва: Издательство «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН). (Оригинальная работа опубликована в 1973 году).
2. Калакура, Я. (2014). Цивілізаційний вибір України: теоретико-методологічний, історичний та освітнянський аспекти. *Україна у світовій історії*, 3, 224–241.
3. Кармазіна, М. та Шурбована, О. (2006) «Інститут» та «інституція»: проблема розрізнення понять. *Політичний менеджмент*, 4, 10-19.
4. Кьеркегор, С. (2011). *Или - или. Фрагмент из жизни* (Н. Исаева, С. Исаев). Санкт-Петербург: Издательство Русской христианской гуманитарной академии Амфора. (Оригинальная работа опубликована в 1843 году).
5. Михальченко, М. та Самчук, З. (1998). *Україна доби межичасся: Блиск та убозтво куртизанів*. Дрогобич: Відродження.
6. Михальченко, Н. (2013). *Украинская региональная цивилизация: прошлое, настоящее, будущее*. Киев: Институт политических и этнонациональных исследований им. И. Ф. Кураса НАН Украины.
7. Павленко, Ю. (2005). Структура глобальної цивілізації. *Вісник НАН України*, 3, 3–16.
8. Пирожков, С. (2017). Цивілізаційний вибір України. *Вісник НАН України*, 2017, 1, 30–35.
9. Пирожков, С., Майборода, О., Шайгородський, Ю., Шульга, М. та Хамітов, Н. (2016). *Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії: національна доповідь*. Київ: НАН України.
10. Рафальський, О., Самчук, З. (2018). *Цивілізаційні перехрестя сучасного суспільства*. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України.

11. Самчук, З. (2020). Текст політики на тлі цивілізаційних контекстів і підтекстів як відсутній елемент освітнього дискурсу. *Освітній дискурс: збірник наукових праць, Вип. 24 (6)*, 7–22.

12. Святий Августин (1999). *Сповідь* (Ю. Мушак). Київ: Основи. (Оригінальна робота опублікована 397-398 року)

13. Уайтхед А. Н. (1990). *Приключеніє ідей* (М. Киссель). В: *Избранные работы по философии*. Москва: Прогресс, 1990. С. 392–498. (Оригінальна робота опублікована в 1933 году).

14. Шульга, М. (2018) Цивілізаційний вибір у поведінковому вимірі. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, Вип. 2*, 172–188.

REFERENCES:

1. Geertz, C. (2004) *Interpretacija kul'tur* [The Interpretation of Cultures] (O. Barsukova, A. Borzunov, G. Dashevskij, E. Lazareva, V. Nikolaev). Moskva: Izdatel'stvo «Rossijskaja političeskaja jenciklopedija» (ROSSPJeN). (Original'naja rabota opublikovana v 1973 godu). [in Russian].

2. Kalakura, Ia. (2014). Tsyvilizatsiyni vybir Ukrainy: teoretyko-metodolohichni, istorychni ta osvitijski aspekti [Civilization Choice of Ukraine: Theoretical, Methodological, Historical and Educational Aspects]. *Ukraina u svitovii istorii*, 3, 224–241. [in Ukrainian].

3. Karmazina, M. ta Shurbovana, O. (2006) «Instytut» ta «instytutsiia»: problema rozrinnennia poniat [«Institute» and «Institution»: the Problem of Distinguishing the Concepts]. *Politychni menezhment*, 4, 10–19. [in Ukrainian].

4. Kierkegaard, S. (2011). *Ili - ili. Fragment iz zhizni* [Either/Or: A Fragment of Life] (N. Isaeva, S. Isaev). Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo Russkoj hristianskoj gumanitarnoj akademii Amfora. (Original'naja rabota opublikovana v 1843 godu). [in Russian].

5. Mykhalchenko, M. ta Samchuk, Z. (1998). *Ukraina doby mezhychassia: Blysk ta ubozstvo kurtyzaniv* [Ukraine of the Intertempus Period: the Splendors and Miseries of Courtesaners]. Drohobych: Vidrodzhennia. [in Ukrainian].

6. Mihal'chenko, N. (2013). *Ukrainskaja regional'naja civilizacija: proshloe, nastojashhee, budushhee* [Ukrainian Regional Civilization: the Past, the Present, the Future]. Kiev: Institut političeskij i jetnonacional'nyh issledovanij im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. [in Russian].

7. Pavlenko, Iu. (2005). Struktura hlobalnoi tsyvilizatsii [The Structure of Global Civilization]. *Visnyk NAN Ukrainy*, 3, 3–16. [in Ukrainian].

8. Pyrozhkov, S. (2017). Tsyvilizatsiyni vybir Ukrainy [Ukraine's Civilizational Choice]. *Visnyk NAN Ukrainy*, 2017, 1, 30–35. [in Ukrainian].

9. Pyrozhkov, S., Maiboroda, O., Shaihorodskiy, Iu., Shulha, M. ta Khamitov, N. (2016). *Tsyvilizatsiyni vybir Ukrainy: paradyhma osmyslennia i stratehiia dii: natsionalna dopovid* [Ukraine's Civilizational Choice: the Paradigm of Comprehension and the Strategic Roadmap: a National Report]. Kyiv: NAN Ukrainy. [in Ukrainian].

10. Rafalskiy, O., Samchuk, Z. (2018). *Tsyvilizatsiyni perekhrestia suchasnoho suspilstva* [Civilizational Crossroads of the Modern Society]. Kyiv: Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. [in Ukrainian].

11. Samchuk, Z. (2020). Tekst polityky na tli tsyvilizatsiynykh kontekstiv i pidtekstiv yak vidсутnii element osvitnoho dyskursu [Text of Policy in the Background of Civilizational Contexts and Subtexts as a Missing Element of Educational Discourse]. *Osvitnii dyskurs: zbirnyk naukovykh prats, Vyp. 24 (6)*, 7–22. [in Ukrainian].

12. Saint Augustine (1999). *Spovid* [Confessions] (Iu. Mushak). Kyiv: Osnovy. (Oryhinalna robota opublikovana 397-398 roku) [in Ukrainian].

13. Whitehead A. N. (1990). *Priljučenje idej* [Adventures of Ideas] (M. Kissel'). V: *Избранные работы по философии*. Москва: Progress, 1990. С. 392–498. (Original'naja rabota opublikovana v 1933 godu). [in Russian].

14. Shulha, M. (2018) Tsyvilizatsiinyi vybir u povedinkovomu vymiri [Civilizational Choice's Behavioral Dimension]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*, Vyp. 2, 172–188. [in Ukrainian].

Ivan Leontiev,

*Ph. D. student, Kuras Institute of Political and Ethnic Studies,
National Academy of Sciences of Ukraine*

Political and Ontological Aspects of the Civilizational Choice

The article explores the essential features of the concept of "civilizational choice" and highlights its ontological criteria in the political sphere. This problem is relevant as civilizational differences cause the most fundamental and uncompromising political conflicts of our time. Moreover, civilizational choice affects the entirety of its subject's political life. However, this concept has not yet been developed at the proper theoretical level. Solving the outlined problem will obviously contribute to a better development of the Ukrainian state. The definition of civilization as both a qualitative criterion – a concrete and historical interpretation of being-as-ought – and a social group that is structured around that criterion simultaneously was used. The ontological, alternativeless, and rational, alternative, species of choice were separated. With the help of personalist and structural functionalist approach it was proven that civilizational choice is an ontological and alternativeless type of choice. Having accepted certain values, individuals live in accordance with them, they use them as a key ontological model and reference point. In turn, the axiological features of life lead to correction, evolutionary changes not only in social but also in purely political institutions. The objectification of civilizational values in the institutions marks the beginning of a state's civilizational choice. During it the change of institutions leads to the change of institutes. The nature of changes depends on the nature of civilizational values that are objectified within the institutions. Ukraine in 2013-2014 was used as a practical material for testing this conceptual approach. It was proven that both the civilizational choice of persons in Ukraine and the civilizational choice of Ukraine indeed took place. The analysis of Ukraine's civilizational choice's specifics has the greatest potential for further research, as the issue of how Ukrainian state institutions and civilizational values ought to be brought into line with Ukraine's civilizational choice has not yet been resolved.

Keywords: *civilizational choice, state's civilizations choice, Ukraine's civilizational choice, political life, political institutions, political institutes, personalism.*